

Semtexová diplomacie. Britsko-československé vztahy koncem 80. let 20. století na pozadí aféry Lockerbie¹

Marek Vavrečka

Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Abstrakt

Předkládaná studie zkoumá, jakým způsobem plastická trhavina Semtex ovlivňovala vztahy Československa a Spojeného království na přelomu 80. a 90. let 20. století. Osvětluje proměnu postoje obou zemí k této problematice zejména v souvislosti s útokem na let Pan Am 103 v prosinci roku 1988. Oba státy nejprve využívaly Semtexu k vytváření nátlaku na druhou stranu a dosažení vlastních cílů. Později ale začali Britové a Čechoslováci aktivně spolupracovat na mezinárodní úrovni. Jednalo se o unikátní příklad meziblokové spolupráce. Společného cíle, tedy mezinárodní úmluvy týkající se značení plastických trhavin, se jim nicméně podařilo dosáhnout až v roce 1991, tedy po pádu komunistického režimu v Československu. Výzkum je postaven především na kvalitativní analýze pramenů československého i britského ministerstva zahraničí. Ty jsou doplněny také o dokumenty z provenience OSN a Mezinárodní organizace pro civilní letectví.

Klíčová slova: mezinárodní vztahy, Československo, Spojené království, Libye, Semtex, Lockerbie, Pan Am 103

Úvod

V noci 21. prosince 1988 přelétal Boeing 747 americké společnosti Pan American nad skotskou vesnicí Lockerbie. Po sedmé hodině večer došlo na palubě k explozi. Ta narušila strukturální integritu trupu natolik, že se kabina letounu oddělila od prostoru pro pasažéry, a obě části se začaly téměř vertikálně řídit k zemi.² Při následném pádu se zbytky stroje rozdělily na další kusy a trosky letadla zasypaly zmíněnou vesnici a blízké okolí. Výsledkem bylo 243 mrtvých pasažérů a 16 členů posádky letu *Pan Am 103*. Z obyvatel zmíněné vesnice zahynulo 11 osob a 5 dalších bylo zraněno.³ Celková bilance tedy činila 270 mrtvých, většinu

¹ Tento článek vznikl na základě podpory Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky pro Univerzitu Palackého v Olomouci (IGA_FF_2025_026, *Společnost v historickém vývoji od pravěku po moderní věk XI*). Rukopis byl přijat redakcí časopisu *Slovanský přehled* (SCOPUS) do recenzního řízení.

² Air Accidents Investigation Branch, Report on the accident to Boeing 747-121, N739PA at Lockerbie, Dumfriesshire, Scotland on 21 December 1988, s. 54–55. Dostupné na: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5422f36ee5274a1317000489/2-1990_N739PA.pdf, 24. 11. 2025.

³ Ibidem, s. 4.

z nich, s počtem 190 obětí, tvořili Američané.⁴ Nejmladší ze všech obětí byly pouhé dva měsíce, naopak nejstarší 82 let.⁵ Jednalo se o naprosto bezprecedentní tragickou událost, která výrazně otřásla jak britskou, tak americkou společností a minimálně do konce roku dominovala mediálnímu prostoru obou zemí.

Poněkud nečekané dopady ale tato tragédie měla na jinou zemi, která do celého příběhu na první pohled vůbec nezapadá – na Československo. Ihned po tragédii začalo vyšetřování, které brzy dospělo ke dvěma zásadním zjištěním. To první bylo, že exploze na palubě nezpůsobila závada, ale nastražená výbušnina, později určená jako Semtex. Druhé zjištění souviselo s identitou útočníků. Stopy totiž vedly britské i americké vyšetřovatele do Libye a v následujících letech se jim podařilo přinést dokonce dvě konkrétní jména spojené s útokem na let *Pan Am 103*.⁶ Oba fakty do sebe velmi dobře zapadaly a do teroristického útoku zatáhly také Československo, protože bylo jediným producentem Semtexu a zároveň ho do Libye vyváželo. Tato trhavina tak Prahu dostala do složité situace, ze které se jí nakonec podařilo nejen vcelku elegantně vybruslit, ale také získat něco pro sebe. Tato studie proto prozkoumá, jakým způsobem aféra, která podle místa pádu letadla získala název Lockerbie, zapadala do česko-britských vztahů, jak je ovlivňovala, a naopak, jak jimi byla ovlivněna. Pokusí se osvětlit, jaký, způsobem se přístup obou zemí k problému měnil v čase a proč tomu tak bylo. Popíše rovněž unikátní případ spolupráce dvou států na opačné straně železné opony.

K výzkumu jsou použity prameny z provenience 3. teritoriálního odboru (TO) Federálního ministerstva zahraničních věcí (FMZV), který byl zodpovědný mimo jiné za vztahy se Spojeným královstvím. Právě československou perspektivu těchto vztahů nejlépe vystihují. Předložená studie vychází také z obdobných pramenů z druhé strany, tedy z materiálů Eastern European Department⁷ (EED) britské Foreign and Commonwealth Office⁸ (FCO), který měl na starost vztahy s Československem obdobně. Zkoumané britské prameny jsou v tomto ohledu užitečnější než ty československé, jelikož se sledované problematice věnují intenzivněji. V neposlední řadě vychází tato studie z dokumentů OSN a Mezinárodní organizace pro civilní letectví (ICAO), které mapují vyvrcholení československo-britské spolupráce ohledně Semtexu.

Téma útoku na let *Pan Am 103* je zejména v americké a britské společnosti dodnes velmi živé. Nejlépe to ilustruje zájem filmařů o toto téma. V roce 2025 o incidentu vznikly hned dvě minisérie. Jsou to *The Bombing of Pan Am 103* z produkce BBC a *Lockerbie: A Search for Truth* z dílny další britské televizní společnosti Sky. Druhá zmíněná společnost stojí rovněž za dokumentární sérií *Lockerbie* z roku 2023. V témže roce vlastní dokument s názvem *After the Sky Fell on Lockerbie* natočila také americká NBC. Události se věnuje rovněž znatelné množství literatury, bohužel ale ne příliš kvalitní. Autoři těchto publikací jsou buď novináři a

⁴ FBI, Pan Am 103 Bombing. Dostupné na: <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/pan-am-103-bombing>, 25. 11. 2025.

⁵ Pan Am 103 Lockerbie Legacy Foundation, The Victims. Dostupné na: <https://www.pa103ll.org/the-victims>, 25. 11. 2025.

⁶ FBI, Pan Am 103 Bombing. Dostupné na: <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/pan-am-103-bombing>, 25. 11. 2025.

⁷ Východoevropské oddělení.

⁸ Ministerstvo zahraniční a Commonwealthu.

různí badatelé bez formálního historického vzdělání, nebo osoby, které jsou s tragédií nějak spojeny. Zpravidla jde o příbuzné obětí nebo jejich právní zástupce atd. Výsledek je povětšinou takový, že se tito autoři pouštějí do mechanického popisu událostí proloženého dojemnými osobními příběhy. Tyto práce tak mohou složit spíše jako pramen k vnímání okolností aféry Lockerbie dotčenými osobami než jako sekundární literatura. Debatu okolo útoku na let *Pan Am 103* navíc někteří nebezpečně posouvají až do rovin konspiračních teorií. Vědecká obec každopádně nezůstává v této debatě stranou. Aféra Lockerbie je často vnímána jako předchůdce teroristických útoků z 11. září 2001 a objevuje se proto v publikacích věnujících se tomuto útoku nebo v syntetizujících pracích o terorismu v jiných oborech.⁹

Nemnohé historiografické práce se tak ve změti veškeré takovéto literatury mohou poněkud ztrácet. Je proto na tomto místě potřeba zmínit především monografii českého arabisty Miroslava Belicy s názvem *Naši lidé v Kaddáfího Libyi* z roku 2018.¹⁰ Ta popisuje česko-libyjské vztahy od roku 1945 až po současnost. V několika odpovídajících kapitolách se věnuje i aféře Lockerbie a tomu, jak k ní přistupovalo Československo. Belicova práce, ač velmi přínosná, má ale jisté rezervy. Kniha totiž vychází především z jeho osobních vzpomínek (v dané době působil na československé ambasádě v Tripolisu), případně ze vzpomínek dalších zainteresovaných osob. Ty jsou ojediněle doplněny archivními prameny, ale pouze těmi českými. V mnoha případech navíc z práce není zřejmé, odkud některé poměrně zásadní informace pocházejí. Především ale Československo vztahuje k Libyi, což je zcela pochopitelné vzhledem k zaměření práce. Tím ale poněkud vypadává vztah Prahy a Londýna. Předkládaná studie se tak pokusí zmíněné nedostatky odstranit a nabídnout na dané události trochu jiný pohled.

Z hlediska československo-libyjský vztahů je velmi užitečná také publikace autorské dvojice Zídek – Sieber, která stojí za publikací *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*.¹¹ Československému exportu zbraní do Libye se potom věnuje Igor Baka ve svých třech navazujících článcích, z nichž pro účel této studie je klíčový poslední z nich.¹² Literatury, která zkoumá československo-britské vztahy není málo. Soustředí se ale v podstatě výhradně na období první republiky nebo na první poválečné roky. Publikace, věnující se vztahům Československa a Spojeného království v 80. letech, dosud žádná nevznikla a je zde tedy spousta prostoru pro další výzkum.

Před Lockerbie

Chceme-li zkoumat československo-britské vztahy ve spojitosti se Semtexem, musíme se nejprve vrátit o několik měsíců zpátky před tragické události letu *Pan Am 103*. Britská

⁹ Bruce HOFFMAN – Anna-Britt KAPUSKI, *The Victims of Terrorism*, Santa Monica – Arlington – Pittsburgh, 2007, s. 17.

¹⁰ Miroslav BELICA, *Naši lidé v Kaddáfího Libyi. Nejen o zbraních, semtexu a Lockerbie*. 2. vyd. Praha 2018.

¹¹ Petr ZÍDEK – Karel SIEBER, *Československo a blízký východ v letech 1948–1989*. Praha 2009.

¹² Igor BAKA, *Československá vojenská pomoc Libyi v druhé polovici osmdesiatych rokov 20. storočia*, *Vojenská história* 16, 2012, č. 4.

ambasáda v Praze totiž poprvé kontaktovala FMZV ohledně Semtexu už 4. srpna 1988.¹³ V této době Britové řešili spíše dlouhodobé problémy s touto trhavinou, jmenovitě její využívání teroristickými organizacemi. Prim v této problematice hrála na konci 80. let Irská republikánská armáda (IRA). Během období známého v angličtině jako *the troubles* v letech 1969–1998 podnikla přes tisíc bombových útoků.¹⁴ Velmi často byl přitom použit právě v Československu vyráběný Semtex. Proto na začátku srpna 1988 požádali Britové československou stranu o pomoc v pátrání po původu zásob této trhaviny, kterými IRA disponovala. Oficiálně sice zdůraznili, že Československo neobviňují z vědomého zásobování této teroristické organizace, ale zároveň předpokládali, že Praha ví, jakým způsobem se výbušnina do rukou teroristů dostala. Na konci srpna, v září, a ještě jednou na začátku prosince Britové žádost o spolupráci zopakovali. FMZV ve všech případech především odmítlo spojitost ČSSR s jakoukoli teroristickou organizací.

Jenže spojitost, byť nepřímá tu byla. IRA získávala Semtex, podobně jako jiné typy zbraní, z Libye, což se Britům podařilo zjistit.¹⁵ Dovtípili se rovněž, že Libye trhavinu nakoupila přímo od Československa. FMZV možná trochu překvapivě chtělo Britům jejich informace potvrdit. Důvodem byla především snaha o zlepšení vztahů s Londýnem, ale i s dalšími západními státy. Zároveň pokud by přiznali prodej Semtexu Libyi, dokázali by tak, že ČSSR nezásobovalo organizaci IRA přímo, ale že pouze prodalo výbušninu jinému suverénnímu státu. Transparentnost a vlastně i jistá míra kooperace v boji proti terorismu mohly Praze získat pomyslné plusové body. Kromě toho byla Praha přesvědčená, že Britové stejně mají dostatek důkazů o dodávkách Semtexu z Československa do Libye a následně z Libye organizaci IRA. FMZV se tedy domnívalo že zbytečným zapíráním pouze riskuje negativní publicitu v zahraničí. Na druhou stranu Libye po Československu žádala, aby existenci dodávek dementovalo. Kaddáfího režim se tímto způsobem snažil zamaskovat své napojení na teroristické organizace. Ostatně i československá rozvědka informovala později v roce 1989 o libyjské snaze lépe utajit tyto vazby a o Kaddáfího rozhodnutí upustit od veřejné podpory teroristických skupin.¹⁶

Praha se rovněž snažila o zlepšení vztahů s Libyí, aby mohl být zachován obchod se zbraněmi. Československo se ocitlo v nepříjemné pozici a FMZV tak muselo najít kompromis. Britům sdělili, že za posledních pět let do Libye žádný Semtex neexportovali, což byla pravda, a že o starších dodávkách nemají dokumenty, což pravda nebyla. FMZV dobře vědělo, že do roku 1980 exportovalo do Libye 300 tun této trhaviny.¹⁷ Libyjcům ale takové vyjádření nestačilo a žádali po Praze, aby výslovně uvedla, že Libyi nikdy žádný Semtex

¹³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí v Praze (dále jen AMZV), fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 1, Británie – žádost britského velvyslanectví v Praze o spolupráci s čs. orgány ve věci vývozu Semtexu.

¹⁴ Joseph M. BROWN, *Force of Words. The Logic of Terrorist Threats*, New York 2020, s. 42.

¹⁵ John Bowyer BELL, *The IRA 1968-2000. Analysis of a Secret Army*, London – New York 2000, s. 172.

¹⁶ Pavel ŽÁČEK, *Vojenské zpravodajství z Libye a terorismus. Rezidentura „Ropa“ v materiálech Hlavní správy vojenské kontrarozvědky*, Paměť a dějiny 5, 2011, č. 3, s. 81–82.

¹⁷ AMZV, fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 1, Británie – žádost britského velvyslanectví v Praze o spolupráci s čs. orgány ve věci vývozu Semtexu.

nedodala.¹⁸ To ale Československo odmítlo udělat, což vedlo k přerušení obchodu se zbraněmi, který se Praze podařilo obnovit až v lednu 1989 a pouze ve snížené intenzitě.¹⁹

V roce 1988 tak Semtex působil Praze na mezinárodní scéně spíš problémy. Nutil ji lavírovat mezi Brity a Libyjci. Československo ale mělo zájem na dobrých vztazích s oběma zeměmi, což byly v danou chvíli nekompatibilní cíle. S Tripolisem měla Praha dlouhodobě dobré vztahy, postavené především na exportu vojenského materiálu. V letech 1983–1988 dosáhl československý export do Libye hodnoty 1,3 miliardy dolarů.²⁰ Země kupovala v podstatě vše, co Československo nabízelo od samopalů přes bojová vozidla pěchoty, samohybné houfnice, raketomety až po tanky a samozřejmě také munici do všech zmíněných zbraní.²¹ Zachovat vztahy s takovým zákazníkem tedy bylo v československém zájmu, a to navzdory tomu, že se v druhé polovině 80. let objem prodaného materiálu postupně snižoval a hrazení československých pohledávek Libyi činilo problémy.²² Praze se nakonec v říjnu 1988 podařilo z celé situace ohledně Semtexu vybruslit i když právě za cenu narušení vztahů s Libyí. K zásadnějšímu posunu československé zahraniční politiky vlivem Semtexu ale zatím nedošlo. Hlavní turbulentní období nastalo až po samotném útoku na let *Pan Am 103* v prosinci.

Útok na let Pan Am 103

První krátká zpráva o katastrofě v Lockerbie se v Československých médiích objevila v Rudém právu už 22. prosince 1988, tedy den po události, a použití plastické trhaviny potvrzuje článek z 29. prosince.²³ Už zde začaly být možné souvislosti s Československem zřejmé, a proto v pátek 30. prosince FMZV vydalo prohlášení k postupu vyšetřování havárie v Lockerbie, které bylo o den později uveřejněno rovněž v Rudém právu.²⁴ Odsuzuje v něm jakékoli formy terorismu a zdůrazňuje, že ČSSR nikdy neobchodovalo s teroristickými skupinami. To samozřejmě nikterak nevyvrací hypotézu o použití Semtexu, se kterou už operovali britští a američtí vyšetřovatelé, a kterou prohlášení označilo za nepotvrzené dohady. Semtex se do rukou IRA dostával již zmíněným způsobem přes Libyjce, nicméně výměnu Semtexu s nimi Praha veřejně rovněž odmítala. Prohlášením ale samozřejmě kauza nevyhasla. Hned 2. ledna 1989 se konala porada zástupců Federálního ministerstva zahraničních věcí, Federálního ministerstva národní obrany, Federálního ministerstva vnitra, Federálního ministerstva zahraničního obchodu a Ministerstva průmyslu České socialistické republiky.²⁵ Už účast těchto ministerstev naznačuje, že Praha Semtexu přikládala velkou váhu. Nejdůležitějším výsledkem jednání bylo rozhodnutí, chopit se iniciativy. Samo FMZV proto

¹⁸ Ibidem, V. Británie – informace o čs. postupu v souvislosti s problematikou trhaviny Semtex.

¹⁹ M. BELICA, *Naši lidé v Kaddáfího Libyi*, s. 141.

²⁰ I. BAKA, *Československá vojenská pomoc Libyi*, s. 23–47.

²¹ P. ZÍDEK – K. SIEBER, *Československo a blízký východ v letech 1948–1989*, s. 206.

²² I. BAKA, *Československá vojenská pomoc Libyi*, s. 31.

²³ ČTK, *Letecké neštěstí*, Rudé právo, 22. 12. 1988; ČTK, *Havárie ve Skotsku způsobena pumou*, Rudé právo, 29. 12. 1988.

²⁴ ČTK, *Prohlášení mluvčího ministerstva zahraničí*, Rudé právo, 31. 12. 1988.

²⁵ AMZV, fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 1, Návrh dalšího čs. postupu v otázce čs. trhaviny Semtex.

vzápětí pozvalo zástupce britské ambasády, aby nabídlo pomoc při vyšetřování útoku na let *Pan Am 103*. Zároveň Praha přistoupila na dřívější britský požadavek změnit složení Semtexu tak, aby byla jeho přítomnost zjištělná podle zápachu. Do třetice čeští diplomaté chtěli spolu s Brity svolat konferenci ICAO, která by se zabývala právě označováním plastických trhavin. Jednání dále nařídilo vyhotovit zprávu, která by posoudila, zda vůbec lze při výrobě přidat do Semtexu příměs, která by sloužila k jeho snazší identifikaci.²⁶ Vzhledem k tomu, že na tento úkol dostaly příslušná ministerstva pouze den, můžeme říct, že Praha problému přikládala velkou váhu a že si od případné spolupráce velmi slibovala.

Britové československé návrhy přijali. Ve dnech 12. a 13. ledna 1989 tak poprvé v Londýně jednají britští a českoslovenští experti ohledně Semtexu.²⁷ Na 15. a 16. února se potom Britům a Američanům společně podařilo svolat zvláštní zasedání rady ICAO věnující se terorismu v souvislosti s útokem na let *Pan Am 103*. Britové sice o této možnosti jednali už dříve sami, ale československý návrh jejich snahy ještě podpořil. FMZV se tedy úspěšně chopilo iniciativy, přesto ale mělo dojem, že je poněkud v defenzivě. Hovořilo o protičeskoslovenské kampani v britských médiích a cítilo, že jejím cílem bylo donutit ČSSR ke spolupráci ohledně Semtexu.²⁸ Nezdá se pravděpodobné, že by britská vláda skutečně organizovala domácí mediální kampaň s cílem ovlivnit postup Prahy v této věci. Například *Financial Times* z 31. prosince sice hovoří o tom, že FCO hodlá zvýšit diplomatický tlak na ČSSR ohledně přidávání identifikační příměsi do Semtexu, o kterém už se tušilo, že mohl být použit při útoku na let *Pan Am 103*, samotný článek ale východoevropskou zemi nikterak neobviňoval ze spoluúčasti na útoku ani ji nespojoval s teroristickými skupinami.²⁹ A třeba deník *The Times* se tentýž den vyjadřuje v podobném smyslu, navíc dodává, že Československo nabídlo do Británie vyslat své experty, aby pomohli s vyšetřováním.³⁰ Takové zprávy příliš neodpovídají československé představě o nátlaku. Na začátku roku 1989 pak zájem médií o události v Lockerbie poněkud opadl a novinky z vyšetřování či zprávy o pietních akcích už neplnily titulní stránky, jako na konci prosince předešlého roku. Přesto mohly britské sdělovací prostředky prostě jen věnovat Československu v souvislosti s domácím terorismem tolik nechtěné pozornosti, že země cítila potřebu reagovat.

Negativně vnímalo Československo i společnou demarši zemí Evropských společenství (ES), za níž stál Londýn, a která vyjadřovala znepokojení z využití Semtexu při útoku na let *Pan Am 103*. Využití Semtexu při tomto útoku Praha nadále odmítala,³¹ za zavřenými dveřmi nicméně českoslovenští experti přiznávali, že důkazy skutečně nasvědčují použití Semtexu a že využití jiné trhavin neodpovídá zjištěným skutečnostem.³²

²⁶ Ibidem.

²⁷ AMZV, fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 1, V. Británie – informace o čs. postupu v souvislosti s problematikou trhavin Semtex.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Michael DONNE, *Crash jet to be 'reconstructed' at Farnborough*, *Financial Times*, 31. 12. 1988.

³⁰ Harvey ELIOTT – Philip JACOBSON – Ronald FAUX – Tony DAWE, *Disaster bomb 'put on board in Frankfurt'. Hunt for Palestinian cell based in Germany*, *The Times*, 31. 12. 1988.

³¹ AMZV, fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 1, V. Británie – informace o čs. postupu v souvislosti s problematikou trhavin Semtex.

³² The National Archives (dále jen TNA), Londýn, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK, ref. 9141, Mr Waldegrave's meeting with the Czechoslovak ambassador: 31 January 1988 [sic!].

Na počátku ledna 1989 tedy Praha spolupracovala s Brity trochu z donucení, aby tak dementovala jakékoli spojení s terorismem, ze kterého mohla být po katastrofě v Lockerbie obviňována. Zároveň tím země zlepšovala svůj obraz na západě, zejména u zemí ES. FMZV se podařilo navázat s Brity spolupráci, kterou Londýn velmi oceňoval. V roce 1988 a na začátku roku 1989 tak Spojené království využívá velmi rafinovaně nepřímých vazeb ČSSR na irské teroristy k tomu, aby přimělo Prahu ke spolupráci ohledně Semtexu. Spolupráce byla skutečně navázána a z obou stran byla hodnocena jako velmi konstruktivní.³³ Poté ale dochází k obrácení pozic. Praha totiž už prokázala svou dobrou vůli a zbavila se hrozby obvinění z podpory terorismu. V následujícím období to jsou proto Čechoslováci, kdo využívá Semtex jako nátlakový mechanismus ve své diplomacii. Poprvé už v lednu v souvislosti s Palachovým týdnem.

Britové a Palachův týden

Pražské lednové události měla díky sdělovacím prostředkům možnost zaznamenat britská veřejnost a dostaly se i na půdu parlamentu. Když se v návaznosti na ně 17. ledna labouristický poslanec John Robertson písemně zeptal FCO, co dělá britská vláda ohledně lidskoprávní situace v ČSSR, připravilo EED podle zvyklostí pro ministra Williama Waldegrava, odpovědného za politiku Spojeného království vůči zemím východní Evropy, odpověď. Ta byla vcelku strohá: Británie zmínila lidská práva na konferenci ve Vídni, ministr Waldegrave o problému hovořil s československým velvyslancem.³⁴ Zajímavější jsou ale podklady, které pro ministra připravilo EED. V nich se stručně zmiňují události Palachova týdne. Podstatná teze, která se ale v únoru, kdy Waldegrave na otázku odpověděl, do parlamentu nedostala byla poznámka o spolupráci s Československem ohledně plastických trhavin. Čechoslováci podle dokumentu „poskytují užitečné informace o Semtexu.“³⁵ Tento fakt, který s lidskoprávní situací v zemi nikterak nesouvisí, považovalo EED za důležité v interním dokumentu zmínit. Pochopitelně podklady neobsahují explicitní instrukce, ale z dokumentu přesto vcelku jasně vyplývá doporučení odboru: neměli bychom ohrozit spolupráci s Československem ohledně Semtexu přehnanou reakcí na policejní akce v Praze. Jenže nereagovat vůbec rovněž nebylo možné. Zatčen byl totiž i Václav Havel, kterého Britové považovali za ústřední postavu českého disentu. Zpočátku byla britská strana poněkud váhavá. Přesto se události řešily na česko-britských schůzkách již 17. ledna a poté znovu 31. ledna. Když chtěl ale britský velvyslanec v Praze 10. února na schůzce se zástupcem FMZV řešit přímo Václava Havla, ministr zahraničí Geoffrey Howe mu to zatlhl s tím, že o tomto konkrétním případě bude s československým velvyslancem v Londýně jednat ve stejný den vedoucí EED Christopher Hulse a následně jej 13. února projedná sám ministr Howe s místopředsedou vlády ČSSR Jaromírem Obzinou na jeho návštěvě v Británii.³⁶

³³ Ibidem

³⁴ Hansard House of Commons, 8 February 1989, Written Answers, Col. 733. Dostupné na: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1989-02-08/debates/23ff249b-ba88-44b4-93a2-7ac2d00928a0/Czechoslovakia>, 13. 8. 2025.

³⁵ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Human Rights A, ref. 9159, Parliamentary Question – Bull Points.

³⁶ Ibidem Czechoslovakia: Dissidents A, ref. 9138, Telno 49: Václav Havel.

FCO patrně chtěla mít komunikaci ohledně celé kauzy pod kontrolou, a proto ji nesvěřila do rukou britskému velvyslanci v Praze O'Keeffovi. Zároveň možná už tušila, že by přílišné zdůrazňování lidskoprávních problémů v zemi mohlo případně narušit spolupráci ohledně Semtexu. Havel byl nakonec 21. února 1989 odsouzen k odnětí svobody na dobu devíti měsíců.³⁷ Ve čtvrtek 23. února se sešel ministr Waldegrave s velvyslancem Fidlerem, aby protestoval proti celému incidentu a proti Havlovi odsouzení.³⁸ Československý postoj byl nicméně takový, že se jedná o vnitřní záležitost ČSSR a Britové by si měli nejprve vyřešit vlastní problémy. Zároveň Fidler na schůzce zdůraznil, že by se obě země měly soustředit na vzájemnou spolupráci, například ohledně Semtexu.³⁹ Tato nepatrná zmínka byla nepřímou výhrůžkou. Praze pochopitelně byla pozornost spojená s Havlovým procesem nepříjemná. Sám Havel situaci v této době oglosoval: „Šlápli do hovna a dnes mají obavy z protestů ze zahraničí.“⁴⁰

Na FMZV si uvědomili, že pokud pohrozí Britům omezením jednání o Semtexu, mohl by Londýn upustit od svých aktivit týkajících se Havla. A měli částečně pravdu. Britové stále považovali dramatikovo odsouzení za problém, ale již proti němu nevystupovali tak čile, byť se o dění kolem Havla stále zajímali. Aktivní účast v dané věci ale přenechali Španělsku, které v dané době předsedalo ES, a které také 18. dubna doručilo do Černínského paláce demarši západních států protestující proti odsouzení Havla a dalších disidentů.⁴¹ Československá taktika byla tedy částečně úspěšná. Ve věci se přestali angažovat alespoň Britové, aby neohrozili spolupráci s Prahou.

V následujících měsících se potom vzájemné spolupráci poměrně daří, a obě strany ji hodnotí jako úspěšnou. Zároveň se ale tato kooperace posouvá na odbornou úroveň a tím se téměř vytrácí z diplomatických pramenů. Takováto mezibloková spolupráce rozhodně nebyla novinkou. Postupně se rozvíjela už v éře Antonína Novotného, zejména v 60. letech, ale byla přerušena srpnovou invazí v roce 1968.⁴² Od poloviny 70. let se v duchu détente dařilo vztahy se západoevropskými zeměmi opět zlepšovat.⁴³ Jednalo se nicméně o vztahy založené spíše na kulturní výměně než na čemkoli jiném. Spolupráce mezi dvěma státy nacházejícími se na opačné straně železné opony proto je přinejmenším pozoruhodná, zvláště s přihlédnutím k tomu, že se týkala výbušnin.

Společný postup

V březnu 1989 Čechoslováci předali britské ambasádě návrh na společnou iniciativu týkající se mezinárodní úmluvy o kontrole plastických trhavin, kterou ale Britové v tuto chvíli

³⁷ Jiří SUK, *Politika jako absurdní drama. Václav Havel v letech 1975–1989*. Praha 2013, s. 280–291.

³⁸ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK, ref. 9141, Telno 64: Havel: Call by the Czechoslovak ambassador.

³⁹ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK, ref. 9141, Telno 64: Havel: Call by the Czechoslovak ambassador.

⁴⁰ J. SUK, *Politika jako absurdní drama*, s. 286.

⁴¹ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia and the EC, ref. 9150, Demarche in Czechoslovakia.

⁴² Ondřej FIŠER, *Poroztahování železné opony. Československá mezibloková vědecko-technická spolupráce v éře Antonína Novotného (1953–1968)*, *Historica Olomoucensia* 63, 2022, s. 182–183.

⁴³ Alexandr ORT, *Česká zahraniční politika*, 2. upravené vydání, Plzeň 2009, s. 198.

nehodlali podpořit.⁴⁴ Není zcela jasné, proč tomu tak bylo. Zdá se nicméně, že se obě strany nemohly dohodnout na tom, jakou formou a na jaké platformě o plastických trževinách vůbec jednat na mezinárodní úrovni. Československo každopádně opakovalo, že má zájem v celé věci s Británií spolupracovat.⁴⁵ Dne 14. června vydala rada bezpečnosti OSN rezoluci, v níž odsuzuje veškeré akty terorismu a nabádá členské státy k boji proti němu.⁴⁶ Navazuje na rezoluci rady ICAO z 16. února téhož roku, která nabádala k výzkumu v oblasti detekce výbušnin. Rezoluce OSN se k této pobídce přidala a zdůraznila navíc důležitost spolupráce jednotlivých států. Především ale zmínila, že zodpovědnost v této věci je především na výrobcích plastických trževin, tedy mimo jiné i na Československu. Únorový dokument byl ještě dílem Británie a Spojených států. Za tím červnovým už spolu s Brity stáli Čechoslováci. Československá role spočívala především v získání Sovětů pro tuto věc.⁴⁷

Je překvapivé, jak obě země spolupracovaly, navzdory vzájemným sporům. Například v květnu Britové vyhostili čtyři československé diplomaty kvůli podezření ze špionáže, načež Praha odpověděla vyhoštěním čtyř občanů Spojeného království.⁴⁸ Po celý rok se navíc řešily různé lidskoprávní kauzy. Ať už to bylo již zmíněné zatčení a později odsouzení Václava Havla, které bylo prominentní zejména v prvních měsících roku, nebo později represe dalších disidentů, a dokonce napadení a zadržení britského novináře Mishy Glenného veřejnou bezpečností. Přes všechny tyto obtíže probíhala spolupráce ohledně Semtexu čile a obě strany si ji neustále pochvalovaly. Dne 15. června dokonce oba státy ve věci plastických trževin společně zasílají dopis generálnímu tajemníkovi OSN Javieru Pérezovi de Cuéllar.⁴⁹ V něm zdůrazňují vážnost celého problému. Doufají také, že se plénum OSN stane platformou pro širokou debatu o mezinárodním terorismu a že členové vyjádří Česko-britským krokům podporu.

Problematika značení plastických trževin se tak posunula ze sféry bilaterální do sféry multilaterální. Byla předmětem jednání jak valného shromáždění OSN, tak organizace ICAO. Zvláště u druhé jmenované organizace zaznamenaly oba státy velký úspěch. Právní výbor ICAO zařadil přípravu nového právního nástroje, který by ošetřoval možnost detekce plastických trževin, na svůj program a přiřadil mu nejvyšší prioritu.⁵⁰ To bylo především zásluhou společného česko-britského expertního týmu. Plenární zasedání organizace se poté problematice věnovalo na svém zasedání v září a říjnu 1989. Britové téma otevřeli už ve svém úvodním projevu. Pochválili orgány ICAO i OSN a jejich členské státy za to, že v poslední

⁴⁴ AMZV, fond Teritoriální odbory-tajné 1980–89, část VB 2, Instrukční dopis č. 3/89, s. 4–5.

⁴⁵ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK A, ref. 9141, Telno 216: Call on Johannes: security and political questions.

⁴⁶ UN, United Nations Security Council Resolution 635 (1989) of 14 June 1989. Dostupné na: [https://docs.un.org/S/RES/635\(1989\)](https://docs.un.org/S/RES/635(1989)), 31. 10. 2025.

⁴⁷ TNA, fond FCO 28, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK A, ref. 9141, Call on Mr. Waldegrave by the Czechoslovak ambassador.

⁴⁸ Ibidem, část Czechoslovakia: Political Relations with the UK B, ref. 9142, Miss Spencer's meeting with Marie Kabrhelova, honorary president of the Czechoslovak Union of Women.

⁴⁹ UN, Letter dated 25 June 1989 from the representatives of Czechoslovakia and United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the Secretary-General. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/64008?ln=en&v=pdf>, 31. 10. 2025.

⁵⁰ UN, Note by Secretary-General. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/66156?ln=en&v=pdf>, 31. 10. 2025.

době pracovaly „s urgencí a efektivitou, aby se postavily výzvám [v oblasti bezpečnosti].“⁵¹ Zároveň ale britský delegát hovořil o dalších úkolech, které podle něj vyplývaly z útoku na let *Pan Am 103*. V závěru svého výstupu se potom pokusil získat podporu dalších členů pro společné česko-britské kroky, konkrétně pro schválení rezoluce, na které v té době obě delegace pracovaly.⁵²

Britský výstup byl v porovnání s jinými delegacemi vcelku krátký. Navíc se velmi soustředil právě na nadcházející práci, zejména v souvislosti s připravovanou rezolucí. To byl rozdíl oproti většině delegací, které zmiňovaly ve svých úvodních projevech spíše úspěchy svých zemí v uplynulém období, což ostatně udělalo i Československo. To, že se Britové rozhodli hovořit výhradně o bezpečnosti a chystaných krocích ukazuje, jak velkou váhu věci přikládali. Skutečně doufali v úspěch připravované rezoluce, ale i dalších kroků. Podobně na tom bylo i Československo, jehož delegace rovněž vznesla otázku bezpečnosti. Neopomněla zmínit, že země spolupracovala intenzivně s Brity při výzkumu plastických trhavin i při přípravě právního nástroje ošetřujícího jejich detekci. Delegace v úvodním slově odvozovala své kroky, podobně jako Britové, od letu *Pan Am 103*.⁵³

Výsledkem česko-britských snah na zasedání ICAO v roce 1989 byly dvě rezoluce bezvýhradně schválené 6. října plénem: A27-8 s názvem *Marking of plastic or sheet explosives for the purpose of detection* a A27-9 *Acts of unlawful interference aimed at the destruction of civil aircraft in flight*.⁵⁴

První z dokumentů odsoudil využívání plastických trhavin k útokům na civilní letadla, a naopak vyjádřil podporu mezinárodní, tedy česko-britské, skupině expertů, která se v uplynulém období věnovala výzkumu identifikačních příměsí. Odkazoval se jak na rezoluci rady ICAO z února, tak na rezoluci rady bezpečnosti OSN z června, které obě vybízely k mezinárodní spolupráci. Podstatnější ale byl konkrétní postup, který z A27-8 vyplýval: právní výbor dostal za úkol připravit ideálně během první poloviny roku 1990 nástroj, tedy mezinárodní úmluvu, který by ošetřoval značení plastických trhavin.⁵⁵

Druhá rezoluce reagovala přímo na útok na let *Pan Am 103*. Vybízela k důslednějším bezpečnostním opatřením a k vývoji v oblasti detekce trhavin.⁵⁶ Rezoluce A27-8 si kladla za cíl odstranit příčinu celého problému, tedy špatnou zjistitelnost Semtexu (a jiných výbušnin), díky jeho vlastnostem, tím, že změní jeho složení. A27-9 na to šla z opačného směru a snažila se zlepšit způsob detekce plastických trhavin v jejich tehdejší složení.

⁵¹ ICAO, 27th Session of the Assembly Montreal, 19 September – 6 October 1989, *Plenary Meeting*, s. 28. Dostupné na: <https://www2023.icao.int/Meetings/AMC/Pages/Archived-Assembly.aspx?Assembly=a27>, 15. 11. 2025.

⁵² Ibidem, s. 29.

⁵³ ICAO, 27th Session of the Assembly Montreal, 19 September – 6 October 1989, *Plenary Meeting*, s. 67. Dostupné na: <https://www2023.icao.int/Meetings/AMC/Pages/Archived-Assembly.aspx?Assembly=a27>, 15. 11. 2025.

⁵⁴ ICAO, 27th Session of the Assembly Montreal, 19 September – 6 October 1989, *Resolutions adopted by the Assembly and Index to Documentation*, s. 50–52. Dostupné na: <https://www2023.icao.int/Meetings/AMC/Pages/Archived-Assembly.aspx?Assembly=a27>, 7. 11. 2025.

⁵⁵ Ibidem, s. 51.

⁵⁶ Ibidem, s. 51–52.

Zejména Britové velmi ocenili přijetí rezolucí, ale druhým dechem dodali, že tím práce nekončí. Naopak zdůraznili potřebu pokračovat ve výzkumu v oblasti značení a detekce plastických trhavin.⁵⁷ Ultimátním britským cílem byla mezinárodní konvence, která by ošetřovala jejich výrobu tak, aby byly snáz zjištělné. V návaznosti na A27-8 se na ní začalo pracovat, ale dokončena byla až rok a půl poté, co byly obě rezoluce schváleny. Původně Britové chtěli, aby byla konvence hotová již v první polovině roku 1990. Není jednoznačné, proč k tomu nedošlo. Jako logické vysvětlení se jeví změna režimu v Československu na konci roku 1989. Ta patrně mohla zaměstnat československé úřady natolik, že nebyly schopny spolupracovat s Brity ohledně Semtexu. Celý proces technických konzultací a přípravy konvence se tak opozdil. Jisté je, že plastické trhavinu nebyly ani předmětem mimořádného jednání valného shromáždění ICAO v říjnu 1990.

Nicméně 1. března 1991 se skutečně podařilo podepsat mezinárodní úmluvu týkající se plastických trhavin. Dokument s názvem *Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection* se odkazoval na rezoluci 635 rady bezpečnosti OSN z června 1989 i na rezoluci A27-8 valného shromáždění ICAO.⁵⁸ Konvence ale nenařizovala signatářům pouze vyrábět plastické trhavinu tak, aby byly zjištělné. Byla ambicióznější, jelikož rovněž pověřovala státy, aby zamezily jakékoli přítomnosti neoznačených výbušnin na jejich území a také jakémukoli jejich transferu. Tato formulace byla specificky zaměřena na Libyi, která Semtex sice nevyráběla, ale hojně jej dodávala teroristickým skupinám. Ta nicméně, vcelku nepřekvapivě, nebyla v první várce signatářů úmluvy v roce 1993 a ratifikovala ji až v roce 2002, stále však za vlády Muammara Kaddáfího (1942–2011). Libye nicméně nebyla jediná, kdo váhal. Potřebného počtu zemí, které konvenci ratifikovaly, se podařilo dosáhnout až v roce 1998, kdy tedy smlouva vešla v platnost. Stalo se tak bezmála deset let po tragickém útoku na let *Pan Am 103*. Samotná aféra Lockerbie tím ale neskončila. V roce 2001 byl v Nizozemsku skotským soudem za vraždu odsouzen Abdal Basat Alí Midžrahi (nar. 1952) k doživotnímu vězení.⁵⁹ V roce 2009 byl však ze zdravotních důvodů propuštěn a vrátil se do Libye, kde roku 2012 zemřel.⁶⁰ Midžrahi je dosud jediným odsouzeným v souvislosti s letem *Pan Am 103*.

Závěrem

Cesta ke *Konvenci o značení plastických trhavin* trvala dlouhých deset let. Zamezit teroristickým útokům obecně, ani v letectví, se jí však nepodařilo. Přesto nebyla zdaleka bez významu. Z hlediska mezinárodních vztahů je ale zajímavější její vznik než důsledky, které

⁵⁷ ICAO, 27th Session of the Assembly Montreal, 19 September – 6 October 1989, *Plenary Meeting*, s. 190. Dostupné na: <https://www.icao.int/Meetings/AMC/Pages/Archived-Assembly.aspx?Assembly=a27>, 15. 11. 2025.

⁵⁸ UN, *Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection*. Dostupné na: <https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/conv10-english.pdf>, 15. 11. 2025.

⁵⁹ *Verdict in the Trial of the Lockerbie Bombing Suspects*, *The American Journal of International Law* 95, 2001, č. 2, s. 405–406.

⁶⁰ Chris STEPHEN – James MEIKLE – Matt WILLIAMS, *The Guardian*, *Abdelbaset al-Megrahi, convicted Lockerbie bomber, dies*. Dostupné online: <https://www.theguardian.com/world/2012/may/20/abdelbaset-al-megrahi-lockerbie-bomber-dies>, 26. 11. 2025.

vyplývají z její existence. Úmluva vznikla na základě spolupráce ČSSR a Spojeného království, dvou zemí, které se nacházely na opačné straně železné opony. Počátečním impulzem pro první vzájemná jednání v roce 1988 byly teroristické útoky IRA ve Spojeném království a časté využívání Semtexu. Britové zpočátku byly v jakési ofenzivě, kdy spojitost teroristů s československým Semtex využívali jako nátlakový prostředek vůči Praze, čímž si poněkud vynucovali spolupráci. Londýnu v této věci ještě více nahrál útok na let Pan Am 103 v prosinci 1988. Tato událost otřásla britskou společností a vláda se začala celé věci intenzivněji věnovat. Na počátku roku 1989 proto byl Semtex častým tématem debat britských a československých diplomatů. Praha si ale brzy uvědomila, jak důležitá je pro Brity spolupráce v této věci a zkusila toho využít ve svůj prospěch. Aktivní spoluprací se FMZV podařilo dokázat, že ČSSR nijak nepodporuje teroristy, a naopak je ochotna proti nim bojovat dokonce po boku západních států. Britové tak ztratili svou páku a získali ji naopak Čechoslováci. V lednu si FCO začíná uvědomovat, že přílišná kritika lidskoprávní situace v ČSSR může ohrozit spolupráci obou zemí ohledně Semtexu a v únoru FMZV v podobném smyslu skrytě vyhrožuje přerušení spolupráce, když podotýká, že by se obě země měly soustředit na důležitější věci, než bylo zatčení Václava Havla. V následujícím období se celý problém plastických trhavin dostává spíše do multilaterální sféry. Obě země zároveň tou dobou, zdá se, vyčerpaly potenciál využití Semtexu coby prostředku manipulace. Navzdory tomu spolupráce nejen neustala, ale začala nést konkrétnější ovoce. Nejprve to byly společné rezoluce v OSN a ICAO, a nakonec samotná *Konvence o značení plastických trhavin*. Celý problém Semtexu tak je příkladem úspěšné meziblokové spolupráce, která sice vzešla z nutnosti, ale přesto v sobě nesla jakousi upřímnou snahu o zlepšení věcí. Oba státy tak alespoň v této věci překonaly železnou oponu těsně před tím, než se definitivně zhroutila.

Resumé

Plastická trhavina Semtex výrazně ovlivňovala vztahy Československa a Spojeného království na přelomu 80. a 90. let 20. století. Zneužití této československé výbušniny teroristickými skupinami, především Irskou republikánskou armádou, Praze přinášelo potíže ve vztahu s Londýnem již v roce 1988. Ty se ještě vystupňovaly koncem roku, kdy byl Semtex použit při útoku na let *Pan Am 103*, který si vyžádal 270 životů. Nepřímou vazbu Československa na původce útoku využila na samém počátku roku 1989 Británie k vyvíjení nátlaku na Prahu. Britové chtěli Československo přinutit ke spolupráci ohledně výzkumu značení plastických trhavin, čímž měla být usnadněna jejich detekce. Čechoslováci skutečně s Brity začali spolupracovat, primárně proto, aby dementovali jakékoli spojení komunistického režimu s teroristickými skupinami. V následujících měsících se jim ale podařilo využít britskou touhu po spolupráci ve svůj prospěch, když utlumili britský zájem o proces s Václavem Havlem pod nevyřčenou hrozbou omezení konzultací ohledně Semtexu. Zbytek roku 1989 se nesl ve znamení neobvykle aktivní a plodné spolupráce. Oba státy postupovaly společně na půdě OSN i v rámci Mezinárodní organizace pro civilní letectví. Jednalo se o poměrně unikátní případ meziblokové kooperace. Společné snahy vyústily v roce 1991 podepsáním mezinárodní úmluvy o značení plastických trhavin.

Bc. Marek Vavrečka

Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Na Hradě 5, 771 80 Olomouc

marek.vavrecka01@upol.cz